

MÝTUS O ORESTOVI ALEBO TRANSGENERAČNÝ PRENOS HOMICIDÁLNEHO SPRÁVANIA

forenzní fórum

Anton Heretik sr.¹
Andrea Heretiková Marsalová²
Lucia Žlnayová³

¹Katedra psychológie FF UK,
Bratislava, Slovenská republika

²REA – Ambulancia psychiatrie
a psychoterapie, s.r.o., Bratislava,
Slovenská republika

³Psychiatrická klinika LF UK a UNB,
Bratislava, Slovenská republika

Kontaktní adresa:

prof. PhDr. Anton Heretik, PhD.
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Gondova 2, P.O.BOX 32
814 99 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: anton.heretik@gmail.com

SÚHRN

Heretik sr. A, Heretiková Marsalová A, Žlnayová L. Mýtus o Orestovi alebo transgeneračný prenos homicidálneho správania

Práca sa venuje generačnému prenosu násilia v trestných činoch parricidií, patricidií a matricidií. Ilustruje to na prípade 31-ročného muža, ktorý zavraždil svoju 73-ročnú matku. Obeť, v čase keď mal páchatel 2 mesiace, zavraždila jeho otca. Probanda sme podrobili komplexnému psychologickému a psychiatrickému vyšetreniu a urobili sme sekvenčnú analýzu motivácie jeho činu. Ako archetyp transgeneračného prenosu homicidálneho správania sme použili grécky mýtus o Orestovi.

Kľúčové slová: parricidium, patricidium, matricidium, kazuistická štúdia páchatela, sekvenčná analýza motivácie, mýtus o Orestovi.

SUMMARY

Heretik sr. A, Heretiková Marsalová A, Žlnayová L. Myth of Orestes or the generational transmission of the homicidal behavior

The article examines generation transference of the crimes of parricide, patricide and matricide. It is illustrated on the case study of the 31-old man, who murdered his 73-old mother. The victim, at the time when offender was only 2-month old, murdered his father. The offender underwent psychiatric and psychodiagnostic examination and sequential analysis of them motivation of his crime. As an archetype of the generational transmission of the homicidal behavior we use greek myth of Orestes.

Key words: parricide, patricide, matricide, case study of offender, sequential analysis of motivation, myth of Orestes.

ÚVOD

Vraždy rodičov deťmi – parricidia nie sú úplne raritným javom. V staršej literatúre¹ sa uvádza, že vo Francúzsku tvorili 2,8 % a vo V. Británii 3,8 % zo všetkých homicidií. V našich súboroch^{2,3} tvorili parricidia až 5,1 %. Vraždy ot-

cov – patricidia sú pri tom podstatne častejšie ako vraždy matiek – matricidia. Vrahmi otcov bývajú takmer výlučne synovia, najčastejším motívom býva konflikt dvoch abnormných osobností.⁴ Aj u páchatelov vražd matiek –

matricídií, prevažujú synovia, tvoria až 87 % a v 64 % sú vo veku do 24 rokov.^{5,6} U páchatelov sa nezmieva zistia psychotické poruchy. Sami sme referovali o pacientovi so schizofréniou, ktorý sa dopustil matricídií. Napriek zjavne psychoticky bludne motivovanému činu, hral rolu aj zvláštne symbiotický vzťah páchatela a obeť.⁷

ZNALECKÝ POSUDOK

Trestný čin. Vyšetřili sme 31-ročného muža Martina B., ktorý bol stíhaný pre trestný čin úkladnej vraždy. Trestného činu sa mal podľa policajného vyšetřenia dopustiť tak, že s vopred pripravenou pohnútkou opakovanými bodnými ranami nožom do hrude usmrtil svoju 73-ročnú matku Jolanu B. Poškodenú odviezol vlastným autom dňa 14. 11. 2014 na opustené miesto pri vodnej nádrži. Kuchynským nožom, ktorý si deň vopred pripravil do auta, opakovane bodol poškodenú, ktorá sedela na mieste spolujazdca. Telo mŕtvej potom vhodil do kanalizačnej šachty, kde bolo po 4 mesiacoch náhodne objavené. Podľa súdnej pitvy vykonanej MUDr. Vlastou Vyhnáľkovou bolo telo poškodené v značnom štádiu hnilobného rozkladu charakteru zmydelnenia. Príčinou smrti bolo najmenej 21 bodnorených rán, z ktorých 7 bodnorených rán bolo prítomných na ľavej hornej končatine, 1 bodná rana na pravej ruke, 12 bodných rán na hrudníku a 1 na krku.

Rodinná anamnéza probanda je veľmi zložitá, bohatá na negatívne životné udalosti a traumatizujúce zážitky, s kriminálnou a pravdepodobne aj psychopatologickou záťažou. Jeho matka, v čase keď mal 2 mesiace, zavraždila jeho otca a odpykávala si dlhodobý trest odňatia slobody. Vyžiadali sme si z archívu starý vyšetřovací spis. Podľa neho dňa Jolana B. 20. 12. 1984 o 21.30 vo svojom byte po predchádzajúcom požití alkoholických nápojov v hádke usmrtila svojho (druhého) o štyri roky mladšieho manžela Ing. Bohumila B. V tento deň oslavovali slávnostný zápis pri príležitosti narodenia ich spoločného dieťaťa (neskoršieho páchatela). Skonzumovali väčšie množstvo alkoholu, a keď z posedenia odišli spolupracovníci, došlo medzi nimi k hádke so žiarlivým obsahom, ktorá vyvrcholila vzájomným napádaním. Jolana B. v hádke zobrala kuchynský nôž a jedenkrát bola do ľavej strany hrude svojho manžela, ktorý zraneniu okamžite podľahol. Bola odsúdená na 10,5-ročný trest odňatia slobody. Proband bol umiestený najskôr v detskom domove, neskôr vychovávaný v rodine podstatne staršieho nevlastného brata, ktorého pokladal za otca, jeho ženu za matku a ich deti za súrodencov. Po prepustení matky z výkonu trestu zistil, že žena, ktorú pokladal napred za babku, je jeho vlastná matka. Nechcel opustiť rodinné prostredie, kde bol veľmi dobre adaptovaný, matka však trvala na jeho výchove. Od 9. roku bol teda vychovávaný matkou, v zlých sociálno-ekonomických podmienkach (o 1-izbový byt sa delili s dedkom a invalidnou babkou). Matka bola abuzérka alkoholu, používala voči obvinenému často tvrdé fyzické tresty (údajne sa mu aj opakovane vyhrážala, že ho „zabije ako otca“). Podľa subjektívnych údajov ho aj sexuálne zneužila, v jeho prítomnosti pozerala porno a masturbovala. Okrem matky nevie proband o nikom v rodine, kto by bol súdne stíhaný.

V **osobnej anamnéze** nie sú údaje o okolnostiach pôrodu a raného psychomotorického vývinu. Vyšetřený bol od 2 mesiacov do zhruba 1 roku veku umiestnený v detskom domove (dojčenskom ústave). Inštitucionálna výchova v tom významnom formatívnom veku musela zanechať negatívne stopy na schopnosti vytvárať citové väzby, s tendenciou ku zníženej dôvere a vnímaní okolitého sveta ako hrozivého. Na prostredie náhradnej rodiny nevlastného brata sa, podľa výpovedí svedkov, pomerne rýchlo adaptoval, mal dobré vzťahy s nevlastnými rodičmi a súrodencami. Navštevoval predškolské zariadenia a aj školská adaptácia bola pomerne úspešná, v prvých ročníkoch mal aj dobrý prospech. Objavenie sa matky, o ktorej existencii dovtedy netušil, vytrhnutie z pôvodného rodinného a aj školského prostredia, bol nepochybne traumatizujúci zážitok. Na jeho zvládnutí sa údajne podieľali aj psychológovia, ktorých vo veku okolo 9-tich rokov navštevoval. Matka, ktorá bola abuzérka alkoholu, používala svojrázne výchovné metódy (tvrdé fyzické tresty, vyzliekanie, zatváranie do tmavej kúpeľne, sexuálne obťažovanie, „odnaučovanie“ od fajčenia a pitia presycovaním alkoholom a nikotínom). Tie viedli u vyšetřeného k strachu z trestov, vyhýbavému správaniu. Zároveň sa však objavili aj prvé poruchy správania – záškoláctvo, predčasná iniciácia fajčením a alkoholom, výrazné zhoršenie prospechu. Vyšetřený sa snažil začleniť do sociálnych skupín vrstovníkov ako v škole, tak aj futbalovom oddiele, cítil sa však (v dôsledku osobitostí rodinného prostredia – „stará“ matka, chýbanie otca, zlé sociálne podmienky doma) skôr marginalizovaný. Po základnej škole sa išiel na nátlak matky učiť za mäsiara-údenára, jemu ten obor nevyhovoval, chcel sa učiť za kuchára-časnika. Nakoniec sa však prispôbil, chodil ešte počas učenia vypomáhať mäsiarom, získané peniaze, či prebytky odovzdával matke. Matka sa snažila aj o kontrolu trávenia jeho voľného času, čo bolo zdrojom opakovaných konfliktov. Po vyučení krátko pracoval ako mäsiar, ale potom využil príležitosť odísť z domu a cez agentúru dlhodobo pracoval v rôznych firmách v Čechách. Svoje pracovné miesta menil v závislosti od aktuálnych partnerských vzťahov, pracoval v montážnych závodoch, brigádnicke v nekvalifikovaných činnostiach a bol aj dlhšie nezamestnaný. Nakoniec sa vrátil ku pôvodnému povolaniu a pracoval ako mäsiar v prevádzke obchodného potravinárskeho reťazca. Nestále zamestnania, vykonávanie slaboplatených profesií a dlhšia nezamestnanosť spôsobili, že sa ocitol v chronických finančných ťažkostiach, požíčial si od matky, nemal na platenie výživného, uhradenie splátok na lízing auta. Oblasť záujmov je u vyšetřeného menej diferencovaná, v dospelom veku to boli pasívne sledovanie športu, šoférovanie, varenie. Psychosexuálny vývin bol pravdepodobne ovplyvnený sexuálnym zneužívaním v detstve a matkiným nezdržanlivým sexuálnym správaním. Prvé sexuálne skúsenosti získal počas učilišťa. Až po odchode do Čiech mal prvý dlhodobejší partnerský vzťah, ktorý dopadol debaklovo (partnerka otehotnela, išla na potrat a potom sa s ním rozišla). Aj druhý partnerský vzťah, v ktorom sa mu narodil syn, skončil rozchodom zo strany partnerky. Javil sa jej pravdepodobne ako málo imponujúci partner, ktorý sa nedokáže dostatočne postarať o rodinu, a našla si iného partnera a súdila sa s probandom o výživné. Obvinený potom žil ako druh s rovnako

starou partnerkou, s ktorou so zoznámil cez internet. Tento vzťah hodnotí ako dobrý, pomáhal jej vychovávať syna z jej predchádzajúceho vzťahu.

V **zdravotnej anamnéze** vyšetreného sme nezistili prekonanie žiadnych významných telesných ochorení, či úrazov. Vyšetrený nikdy nevyhľadal psychológa, či psychiatra pre duševné ťažkosti, sám sa pokladá za v tomto smere zdravého. Je fajčiar, spoločenský konzument alkoholu.

Psychiatrickým vyšetrením sme u probanda zistili pomalšie psychomotorické tempo. Nálada je úzkostno-depresívna, motivovaná, čiastočne odkloniteľná, bez diurnálneho kolísania. Prítomná afektívna labilita s lakrimozitou (prilievavou témam). Myslenie súvislé, pomalšie v tempe, bez formálnych porúch, obsahovo simplexnejšie. Prítomné pocity krivdy a insuficiencie, naznačené autoakuzácie, pesimizmus, v obsahoch traumatické spomienky z detstva (násilné odňatie nevlastným rodičom, matkina agresia, zneužívanie, ponižovanie) a vzťahová problematika (debaklové vzťahy so ženami, chýbajúci syn). Zistil sa nikotinizmus stredného stupňa, inak bez známkov závislosti od psychoaktívnych látok. Aktuálne bez porúch správania, v sociálnom kontakte je podriadivý, spolupracujúci. Osobnosť je abnormne štrukturovaná, so závislými a depresívnymi črtami, aktuálne depresívne zmenená, bez psychotickej alterácie.

Pri **testovom psychologickom vyšetrení** sme zistili, že intelektové schopnosti vyšetreného sú celkovo na úrovni spodného pásma priemeru. Názorno-výkonová zložka intelektu je na mierne lepšej úrovni ako slovo-abstraktná, čo je konformné so vzdelaním a sociálnokultúrnym pozadím. Mnesticke schopnosti sú na úrovni stredného pásma priemeru, teda relatívne na vyššej úrovni v porovnaní s intelektom. V štruktúre intelektu a pamäti nezisťujeme známky deterioračných zmien v dôsledku organického poškodenia CNS. Pri vyšetrení osobnosti nachádzame plne zachovaný kontakt s objektívnou realitou. Myslenie je mierne spomalené v tempe, v rámci celkového oslabenia dynamogénie, obsahovo simplexnejšie, avšak bez známkov formálnych porúch myslenia. Aktuálne je myslenie ovládané depresívnymi témami – pesimizmus, autoakuzácie – v rámci mentálneho spracovania trestného činu a bilančovania aktuálnej životnej situácie. V emotivite dominuje astenická zložka s anxióznou-depresívnym ladením a výraznou afektívnou labilitou. V sociálnom správaní prevažuje submisivita, závislosť, senzitivita, nízka sebaúcta. Agresivita nepatrí medzi zvýraznené črty osobnosti. Osobnosť sa javí ako abnormne štrukturovaná s črtami závislej a depresívnej poruchy osobnosti (prenášanie zodpovednosti na druhých, znížená schopnosť rozhodovania, pocity opustenosti, podriaďovanie sa druhým, znížená schopnosť presadzovať svoje potreby a túžby, nedôverčivosť, zatrpknutosť ai.)

V sekvenčnej **analýze motivácie** konštatujeme, že motivačné predpolie trestného činu vytvárala abnormne štrukturovaná osobnosť obvineného, formovaná zvláštnosťami jeho rodinnej anamnézy, chronické materiálne a finančné problémy (za ktoré už aj bol súdne stíhaný – neplatenie výživného) a hlavne ambivalentný vzťah k matke. Ten zároveň vytváral nábehovú fázu motivácie, ktorá trvala od

nečakaného zjavenia sa matky v jeho živote v detskom veku a rozvrátenia dovtedy získaných vzťahov a istôt, abnormné správanie matky vôbec a jej abuzívne výchovné praktiky v jeho pubertálnom a postpubertálnom veku, neskôr jej kritika a výčitky za jeho neschopnosť postarať sa o seba a svoju rodinu, až po jeho neschopnosť dovŕšiť separačný proces. Je preto pravdepodobné, že primárnym motívom bolo, že robil svoju matku zodpovednou, nielen za smrť otca, ale aj za všetky jeho zlyhania (profesionálne, partnerské, rodičovské, finančné) v dospelom veku. V iníciaľnej fáze (deň pred činom) došlo k opätovnému konfliktu medzi ním a poškodenou, pri ktorom ho zraňovala na jeho zvlášť citlivom mieste – vzťahu so synom (výčitkami na jeho neschopnosť a zdôraznením, že ona – na rozdiel od neho – na narodeniny vnuka pocestuje). Vtedy sa, podľa jeho subjektívnych údajov, objavila myšlienka, že matku zabije. Na druhý deň si pripravil do auta nôž a matku odviezol napred na nákupy a po tom pod istou zámienkou, na opustené miesto. Vzhľadom na jeho ambivalentný vzťah k matke, citovú labilitu a nerozhodnosť je pravdepodobné, že do poslednej chvíle nebol jasne rozhodnutý, že trestný čin vykoná. Spúšťačom agresie v realizačnej fáze bolo pokračovanie v konfliktnom rozhovore s matkou, kedy sa dostal do silného afektu a matku začal bodáť. Jej údajný výrok, že či to robí, lebo mu zabila otca, mohol agresiu ešte potencovať. Silný afekt páchatela v čase trestného činu by potvrdzoval aj súdnolekársky nález celkovo 21 bodných a bodnorezných rán na tele obeť. Aj keď agresivita nie je zvýraznenou, skôr menej významnou črtou osobnosti, jeho profesionálne skúsenosti mäsiara mohli facilitovať samotné zaobchádzanie s obeťou počas a aj po samotnom trestnom čine (podporovala by to aj jeho verzia znečistenia auta od krvavej prenosky s mäsom). Následná fáza motivácie sa vyznačovala pokusmi o zamaskovanie svojho činu (ukrytie tela do šachty, zahodenie častí odevu obeť i jeho, zničenie dokladov, čistenie zakrvácaného auta „po prenoske s mäsom“ v autoservise u kamaráta, oznámenie nezvestnosti matky na polícii). Objavil sa aj sekundárny (zištný) motív (odcudzenie a založenie matkiných šperkov). Obdobie po čine až do nájdenia tela obeť prežíval v úzkosti a pochybnostiach, ktoré však dokázal relatívne dobre utajovať pred blízkymi ľuďmi. V súčasnosti sa k činu priznáva, ľutuje ho, očakáva trest. Pri analýze motivácie je potrebné zdôrazniť viktímologicky významný podiel obeť na vzniku kriminogénnej situácie, a to pri celom vývine motivácie od predpolia až po realizačnú fázu. Prognózu resocializácie hodnotíme ako vcelku dobrú, do značnej miery však závislú aj do kvality resocializačných opatrení a postpenitenciárnej starostlivosti.

Pri vypracúvaní znaleckého posudku sme uvažovali o fatálnosti celého prípadu a hľadali grécky mýtus podobného obsahu. Keď sme prípad začali rozprávať kolegovi z Katedry klasickej a semitskej filológie FF UK v Bratislave prof. PhDr. Danielovi Škovierovi, CSC., po pár vetách len povedal „Orestes“. Siahli sme po knihách o gréckych mýtoch v našej knižnici^{8,9} a posúďte sami.

MÝTUS O ORESTOVI

Mykénsky kráľ Agamemnón, ktorý velil víťazným gréckym vojskám v trójskej vojne, obetoval svoju dcéru Ifigéniu nahnevanej bohyni Artemide. To mu jeho manželka Klytimestra nemohla odpustiť. Využila jeho dlhodobú neprítomnosť a vydala sa za svojho príbuzného Aigistha. Po návrate Agamemnóna z vojny ho naoko slávnostne privítali, ale potom ho počas kúpeľa napadli a Klytimestra mu zasadila prvú ranu. Napokon nielen kráľa, ale aj všetkých jeho druhov povraždili. Po Agamemnónovi ostali 3 siroty, z ktorých najmladší bol Orestes. Jeho najstaršia sestra Elektra sa o neho bála a dala ho do výchovy ku strýkovi. Elektra bola svojou matkou Klytimestrou neustále týraná a čakala len, kým Orestes dospeje a pomstí ju a hlavne jej otca. Na dvore sa rozchýrilo, že Orestes zomrel, z čoho mala Klytimestra a jej manžel Aigisthos radosť. Keď sa Orestes vrátil na dvor, označila ho preto Klytimestra za podvodníka. Orestes váhal, či na matku zaútočíť, ale v tom počul hlas svojho priateľa Pylada: „Táto zločinná žena Ti nikdy nebola matkou, musíš v nej vidieť vražednicu svojho otca a nepriateľku Teba a Tvojich sestier.“ Orestes teda svoju matku a potom aj jej manžela Aigistha zabil mečom. Na dvore síce zavládla radosť, že Agamemnón bol pomstý, ale Oresta

začali prenasledovať bohyně odplaty Erínye, ktoré ho týrali výčitkami. Erínyi sa zbavil až po súde v Aténach. 51 sudcov vyšetrilo jeho zločin a hlasovali o jeho vine. Hádzali do osudia biele a čierne hlasovacie kamienky. Pomerom 26 : 25 bolo rozhodnuté, že duša jeho matky je uzmierená, a Erínyie zmizli. V šťastnom konci tohto príbehu kraloval Orestes na tróne svojho otca Agamemnóna a svoju sestru Elektru dal za ženu priateľovi Pyladovi. (krátené).

ZÁVER

Mýtus o Orestovi je archetypom transgeneračného prenosu homicidálneho správania. Viackrát sme sa stretli pri výskume páchatelov homicídií, že páchatel manželskej vraždy bol v svojom detstve svedkom i obeťou domáceho násillia a v dospelosti nebol schopný primeraným spôsobom riešiť manželské konflikty a krízy a svoju partnerku nakoniec zavraždil.² Prvýkrát sme sa však stretli s prípadom, kedy páchatel usmrtil matku vrahyňu jeho otca. Orestovi sa nakoniec podarilo zbaviť Erínyi. Otázkou zostáva, či nami posudzovaný páchatel, ktorý nakoniec uzavrel dohodu o vine a treste, nájde nakoniec svoj vnútorný pokoj.

LITERATÚRA

1. D'Orban PT, O'Connor A. A women who kill their parents. *Brit J Psychiat* 1989; 154 (1): 27–33.
2. Heretik A. Extrémna agresia I. Forezná psychológia vraždy. 2.vyd. Nové Zámky: Psychoprof 2012.
3. Novotný V, Heretik A. Extrémna agresia I. Forezná psychiatria vraždy. Nové Zámky: Psychoprof 2012.
4. Heretik A, Máthé R. Psychologické charakteristiky páchatelov patricídií. In: Zborník Slovensko-českej súd-nopsychiatrickej konferencie 2001. Nové Zámky: Psychoprof: 102–107.
5. Heide KM. Parents who get killed and the children who killed them. *J Int Viol* 1993; 8 (4): 531–544.
6. Heide KM. Matricide and stepmatricide victims and offenders: an empirical analysis of U.S. arrest data. *Beh Sci Law* 2013; 2: 203–214.
7. Heretik A, Kolibáš E, Novotný V. Matricidum spáchané psychotikom. *Psychiatria* 2002; 9/2: 68–70.
8. Graves R. Řecké mýty. Praha: KMa 2004.
9. Mertlík R. Starověké báje a povesti. Praha: Svoboda 1972.

inzerce

Psychiatrická nemocnice Brno
Húskova 2, 618 32

přijme do pracovního poměru

lékaře se specializovanou způsobilostí z vnitřního lékařství jako konziliárního internistu

Současná specializace ze všeobecného praktického lékařství výhodou (možnost práce na část úvazku jako závodní lékař), příp. umožníme doplnění této specializace. Plat dle platových tabulek, osobní ohodnocení, zaměstnanecké výhody, rizikový příspěvek, dodatková dovolená. Nástup možný dle domluvy. Informace na osobním oddělení, tel.: 548 123 239, e-mail: stehlikova@pnbrno.cz